

Михайло Кельман

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-4626>
mykhailo.s.kelman@lpnu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.057>

© Кельман М., 2023

Актуальність зазначеної проблематики полягає в аналізі наявних у правовій доктрині підходів до інтерпретації праворозуміння як ключової категорії юриспруденції. Розкрито природу професійного праворозуміння як його окремого рівня (виду). Окреслено особливості професійного праворозуміння юристів-практиків у різних правових сім'ях сучасності. Визначено, що динаміка змін у житті сучасного суспільства, все більша його індивідуалізація та глобалізація відображаються в радикальній трансформації правової реальності, впливають на весь правовий інструментарій і професійну підготовку юристів. У контексті таких змін нового бачення набувають питання професійного праворозуміння як праксеологічної основи практичної юридичної діяльності.

Проблема професійного праворозуміння є вкрай важливою і складною, оскільки не зводиться до простого знання національного і міжнародного права та використання цих знань у процесі вирішення конкретних юридичних справ. Юридична діяльність потребує поєднання абстрактного і конкретного, виокремлення правового аспекту будь-якої проблеми, що розглядається, узагальнення та класифікації різноманітних юридично значущих явищ, подій і фактів. Зроблено висновок, що смислова характеристика права і професії юриста завжди пов'язані з можливостями запобігання виникненню конфліктних ситуацій, а у разі виникнення конфліктів – досягнення оптимального їх вирішення. Так само як метою права з моменту його становлення у стародавньому суспільстві до наших часів є забезпечення цілісності людського існування від роду чи племені у стародавньому суспільстві до сім'ї та держави в сучасному житті. Якщо науково-теоретичне праворозуміння передбачає досягнення систематизованості, впорядкованості, визначеності норм права, то професійне розуміння права акцентує увагу на його індивідуалізованих формах, що передбачають активний, творчий вплив юристів-практиків тощо.

На формування, функціонування та розвиток професійного праворозуміння суттєво впливають не тільки, чи навіть інколи не так раціональні, як ірраціональні моменти (аспекти), притаманні індивідуальній творчості суб'єктів практичної юридичної діяльності. У межах розуміння сутності права перебуває першоджерело проблемності юридичної науки загалом. Упродовж багатовікової історії генези права науковий інтерес до нього не згасає, а, навпаки, постійно зростає.

Ключові слова: право; право розуміння; професійне право розуміння; юрист-практик; юридична діяльність.

Постановка проблеми. Проблему розуміння права без перебільшення можна віднести до “вічних”. Починаючи з виникнення професійної юридичної діяльності й дотепер не було й немає, мабуть, жодного юриста, який би не замислювався над питанням, що таке право, і не намагався дати відповідь на нього. Ба більше, зросла увага до цього питання із зародженням теоретичних знань про право. Сотні й тисячі років мислителі різних народів – філософи, соціологи, правознавці – намагалися його з’ясувати. Проте проблема праворозуміння і нині залишається основною для юриспруденції. Адже право – це соціокультурне явище, що нерозривно пов’язане з конкретним буттям, воно функціонує у глибинах життя, рухається в часі й змінюється разом із ним. І хоч у праві втілюються “вічні” цінності – ідеали справедливості, свободи, рівності, їх зміст із плином часу також зазнає змін: з’являються нові грані, зв’язки, прояви, виміри, які потребують поглибленого осмислення. Розвивається, змінюючись, також низка чинників, які впливають на праворозуміння, – цивілізаційних, релігійних, моральних, національних, міжнародних тощо. Істотно вплинув на множинність підходів до праворозуміння також бурхливий розвиток різноманітних наук, як природничих, так і суспільних і гуманітарних. Характерною рисою загальнонаукового розвитку в цих умовах є міжнаукові інтеграційні процеси. Все частішими стають спроби використання здобутків одних галузей наукових знань для дослідження інших, зокрема й традиційних, унаслідок чого виникають нові наукові напрями на стиках різних наук, а нерідко й нові міждисциплінарні науки. Не оминули міжнаукові інтеграційні процеси і правознавства, зокрема його центральної проблеми – праворозуміння. Праворозуміння є початковою, вихідною категорією юриспруденції.

Мета статті – загальнотеоретична характеристика професійного праворозуміння.

Для її успішного досягнення пропонується розв’язати такі завдання: по-перше, проаналізувати наявні у правовій доктрині підходи до інтерпретації праворозуміння; по-друге, розкрити природу професійного праворозуміння як його окремого рівня (виду).

Аналіз дослідження проблеми. Динаміка змін у житті сучасного суспільства, все більша його індивідуалізація та глобалізація відображаються в радикальній трансформації правової реальності, впливають на весь правовий інструментарій і професійну підготовку юристів. У контексті таких змін нового бачення набувають питання професійного праворозуміння як праксеологічної основи практичної юридичної діяльності. Проблема професійного праворозуміння є вкрай важливою і складною, оскільки не зводиться до простого знання національного і міжнародного права та використання цих знань у процесі вирішення конкретних юридичних справ. Юридична діяльність потребує поєднання абстрактного і конкретного, виокремлення правового аспекту будь-якої проблеми, що розглядається, узагальнення та класифікації різноманітних юридично значущих явищ, подій і фактів. Сміслова характеристика права і професії юриста завжди пов’язані з можливостями попередження виникнення конфліктних ситуацій, а у разі виникнення конфліктів – досягнення оптимального їх вирішення.

Як концептуальні основи необхідно відзначити праці, які розкривають фундаментальні розробки поняття професійного праворозуміння таких вітчизняних учених, як М. Козюбра, П. Рабінович, С. Максимів, А. Козловський, Н. Оніщенко та ін.

Все ж, попри достатню кількість досліджень усіляких підходів до права, різноманітних аспектів історії правових ідей, питання теоретико-методологічного аналізу професійного праворозуміння залишаються маловивченими.

Виклад основного матеріалу. У загальнотеоретичному правознавстві за джерелами формування та глибиною відображення правової дійсності традиційно виділяються три рівні праворозу-

міння, характеризуючи які, М. Козюбра зазначає, що цим процес праворозуміння не вичерпується. Названі рівні необхідно доповнити філософським рівнем. Учений слушно нагадує, що "... філософське та прикладне розуміння права відрізняв ще Гегель. Філософське розуміння права, на його думку, "призначене для філософів і законодавців, яких воно озброює критеріями розрізнення правового і не правового, а *прикладне розуміння – для громадян*" (підкреслено нами. – Т. С.). Згідно з ним право трактується як система позитивного законодавства, в якому втілене (чи має бути втілене) філософське розуміння права. Ці міркування Гегеля зберігають значення й досі..." [1, с. 197].

І справді, адже ми усвідомлюємо, що розуміння права та його застосування – це дві сторони одного й того ж процесу: осмислення права та його ролі у соціальному житті. Від праворозуміння посадових осіб, які здійснюють правозастосування, залежить не тільки ефективність механізму правового регулювання, державна правова політика, а й усе суспільне життя. Тому професійне розуміння права слід виділяти і розглядати як особливий вид інтелектуальної діяльності з осмислення права як соціального явища, ставлення до нього та освоєння правових норм. Професійне праворозуміння – не тільки процес, а й результат інтелектуальної діяльності правозастосовника, який визначає рівень правової культури і впливає на розвиток правосвідомості.

Отже, носіями професійного праворозуміння, як констатує М. Козюбра, "є особи, що професійно займаються юридичною практикою, інакше кажучи, юристи-практики" [1, с. 199]. Досить виразну і чітку характеристику такого суб'єкта дав учений: "Йому притаманне не лише почуттєво наочне сприйняття права та інших правових явищ, а й апеляція до понять і категорій, за допомогою яких формуються систематизовані знання про право" [1, с. 199]. Обсяг потрібних знань не визначається лише отриманим університетським дипломом, а й постійним поповненням їх (тобто постійно здійснюваним т.зв. "підвищенням кваліфікації чи наполегливою самоосвітою, адже юриспруденція виділяється серед гуманітаристики насамперед тим, що правова наука змінюється, удосконалюється, збагачується надто динамічно).

У цьому контексті юристу-практику, що цікавиться проблемами праворозуміння й є сам суб'єктом таких процесів, конче необхідно замислюватися над настановами й інформаційно-узагальненими наративами видатного теоретика права, нашого сучасника (цитуємо в повному обсязі і без коментарів): "Професійне праворозуміння ще з часів Канта досить часто іменують практично-прикладним на відміну від теоретичного. По суті практичний підхід до розуміння права відомий ще з часів античності. Він розроблявся, зокрема, римськими юристами. Образ права в інтерпретації суб'єктів цього рівня праворозуміння, безперечно повніший від його образу на рівні повсякденного уявлення про право. У ньому більше раціоналізму, тобто тих *спеціальних знань, здобутих під час навчання в юридичних навчальних закладах* (підкреслено нами. – Т. С.). Проте й на цьому рівні у сприйнятті права превалує особистісний досвід. Значний вплив на праворозуміння (створення образу права) у цьому разі здійснює безпосередня юридична практика суб'єкта. Звичайно, праворозуміння, приміром, суддів, а особливо вищих судових інстанцій, з огляду на саму специфіку їхньої юридичної діяльності, істотно розширює бачення права (образ права) порівняно з іншими суб'єктами практичної юридичної діяльності. Проте й їхнє праворозуміння, як правило, не може претендувати на всебічність, системність, достовірність"[1, с. 199].

Зроблений М. Козюброю акцент на пріоритетному рівні праворозуміння суддів, особливо вищих судових інстанцій, що представляють одну із гілок влади, дає нам підставу розглядати розуміння права цією категорією юристів-практиків у зв'язку із таким важливим джерелом права як правова доктрина. Як відомо, у ХХ ст. в Європі набула поширення практика формування доктрини вищими судовими інстанціями (передусім конституційними і верховними судами). Це дало можливість поєднати фундаментальне теоретичне знання і значний практичний юридичний досвід. Завдяки доктрині здійснюється критичний аналіз права, виявлення та визначення шляхів подолання колізій, що зумовлено доктриною [2, с. 129].

Як зазначають українські правознавці, "суперечки про поняття права ніколи не були схоластичними, відірваними від реального соціального життя". Правова доктрина, заснована на

тому чи іншому понятті права, була завжди одним із найважливіших джерел чинного права протягом тривалого періоду історії. І тепер правова доктрина, в контексті якої формулюються правові поняття, розробляються методи тлумачення законів, заповнюються правові прогалини на основі загальних принципів права, становить основу для юристів – практиків у їхньому праворозумінні. Тому “не слід недооцінювати вплив доктринального праворозуміння на правосвідомість законодавця та суб’єкта правозастосування, що впливає на правову якість прийнятих ними рішень” [3, с. 202].

Безперечно, на практичне праворозуміння вплив професійної діяльності досить високий. Актуальні потреби юридичної практики призводять до домінування того чи іншого типу праворозуміння в межах певної правової системи, правової сім’ї, історичної доби. Зв’язок типу праворозуміння з правовою практикою прямо стає визначальним у вирішенні багатьох справ, зокрема доленосних для людей. Ця обставина досить часто призводить до наукової полеміки серед учених щодо сутності процесів праворозуміння. У цьому контексті актуалізується запитання: чому професійне розуміння права є визначальним для розвитку правової системи? Річ у тому, що скільки б конституціоналісти не твердили про примат природних прав і свобод людини і громадянина щодо державних чи інших ідеалів, професійні юристи, особливо посадові особи, стоятимуть на варті закону за принципом “закон суровий, але це – закон”. Історики права вважають, що процеси праворозуміння першими античними юристами не були наближеними до такого рівня, що за сучасними уявленнями визначаються як позитивістський формалізм. Професор В. Макаруч простежив шлях перетворення правового мислення від його початкових примітивних форм на харизматично традиційні, від формально-іраціональних до сучасних форм [4, с. 8]. Вчений вважає, що для юристів Стародавнього Риму не стояло питання, на відміну від європейських юристів ХХ ст., чи можна визнати справедливість критерієм позитивного права. Цю думку підтвердив відомий іспанський філософ, представник антропологічної та екзистенціальної школи Х. Ортега-і-Гассет, який переконував, що в культурі, у т. ч. античній, людство втілило частину свого духовного досвіду. Розглядаючи творчу спадщину цього мислителя, полтавський правознавець В. Вовк сконденсовано його цитує: “Для римлян не існувало жодної іншої справедливості, ніж справедливість судді, внутрішньо-правова справедливість” [5, с. 6].

З роздумами про одну з найважливіших універсальних цінностей пов’язана велика кількість сентенцій знаменитих римських юристів, у яких справедливість має “виявлятися” у кожному конкретному випадку реалізації права. Про так звану “золоту п’ятірку” та про внесок римських юристів у розвиток юридичної науки йдеться у статті А. Толкача. Автор подає в українському перекладі найвідоміші і досить часто вживані у юридичній практиці афоризми, а саме: “в усіх справах, особливо ж у праві, потрібно пам’ятати про справедливість”, “хоча це і не по праву, але справедливість вимагає”, “це бажано за справедливістю, хоч “чітке” правове розпорядження відсутнє”, “природна справедливість передбачає суворість права” [6, с. 30].

Треба згадати у цьому ж контексті відомий принцип Дигеста – “нікому не завдається шкоди здійсненню свого права”, що довго слугував критерієм виявлення фактів “зловживання правом” у європейських правових системах. Знамените ж “*Dura lex sed lex*” (“Суворий закон, але – закон”) належить посткласичному часу, як зазначив професор С. Гусарєв. Було б несправедливо приписувати цей постулат Ульпіану, “що дотримався прямо протилежного”, а саме – що “в усіх справах справедливість має перевагу перед суворим розумінням права”. Далі український учений наголошує, що в природно-правових концепціях, які завжди апелюють до моральних цінностей та принципів, добре простежується призначення справедливості – воно виявляється у збереженні рівної міри, рівноваги у правовідносинах. Концепт “рівна міра” пов’язаний з принципом справедливості найбезпосередніше [7, с. 23].

На підтвердження тези С. Гусарєва доктор філософії права М. Патей-Братасюк подає також як приклад поступового набуття позитивістських якостей правовим мисленням суперечку між двома школами глосаторів – госсіанцями, послідовниками юриста Мартіна, представника першого

покоління глосаторів, і Булгара, який виражав погляди ортодоксальної “фаланги” Болонської школи глосаторів. Мартін наполягав на тому, що норми мають тлумачитися відповідно до мети права – забезпечити справедливість. Його опонент Булгар був прихильником лише формального тлумачення тих самих законів – метод тлумачення, заснований на точному дотриманні букви закону. Інакше кажучи, перший дотримувався погляду, за яким право має бути передусім справедливим, спирався на теорію справедливого права, тоді як його опонент відстоював принцип “суворий закон, але це – закон”, властивий юридичному позитивізму [8, с. 120].

Як зазначає вчена, традиції юридичного позитивізму отримали істотне обґрунтування у ХІХ ст. не тільки тому, що буржуазія була зацікавлена у державному захисті своїх матеріальних нагромаджень, здобутків і досягнень у боротьбі з прогресивними силами, а й через появу у професійному середовищі новітніх професійних правозастосовників. Юридичний позитивізм, а це нормативне праворозуміння, “чиста теорія права” має суттєвий недолік, пов’язаний з відсутністю ціннісного виміру права. Зважаючи на те, що людський світ організований таким чином, а його свідомість, смислова організованість походить з того, що люди, діючи за змістом, ставлять перед собою певні цілі, домагаючись їх реалізації, світ формальної раціональності, пов’язаний з приватними, партикулярними цілями та інтересами, не здатний забезпечувати стабільність. Ґрунтуючись на предметно-чуттєвому досвіді, позитивізм, однак, є формою західноєвропейського раціоналізму і, на жаль, формою далеко не кращою, – формою виродженого раціоналізму. Осмислюючи це явище у науковому житті Західної Європи, С. Гусарев справедливо наголошує, що “позитивізм – антиренесансне явище і криза гуманізму”, це “нелюдський акт пізнання, очищений від всього гуманізму” [8, с. 124]. Отже, можна стверджувати, що позитивізм був породженням культури кількості, яка вже інтенсивно формувалася в Західній Європі.

Тепер, як зазначає український філософ І. Надольний, світу пропонується голий розрахунок, бездуховність і відчуження від людини наскрізною технізацією та утилізацією. У сучасному раціоналізованому світі не залишається нічого вищого, значущого, нерозкладеного на технічно використовувані “моменти і елементи”, що є процесом розчарованого світу. До того ж здебільшого сучасні філософи і соціологи підкреслюють, що становлення сучасної раціональності – продукт культурно-історичного розвитку західних народів, пов’язаний з особливостями їхнього релігійного досвіду, явно виявляє тенденцію дійти до “останньої риски”, до межі, формалізувавши і технологізувавши світ. Становлення суспільного розвитку західного типу пов’язується з поділом, роз’єднанням різних сфер суспільного життя, що тягне за собою їх взаємне відчуження та конфлікт [9, с. 90–101].

У міру поглиблення процесу раціоналізації правової діяльності професійно освічених людей – юристів, покликаних вносити розумний зміст до ірраціональної стихії суспільного життя за допомогою синтезу форми (раціоналізованого правотворчого регулювання) та змісту (матеріальних життєвих потреб клієнтів) через застосування правової норми, виникає особлива логіка саморозвитку правової сфери життя суспільства. Матеріальне, формальна раціональність стали переважати над матеріальною раціональністю. Якщо взяти за основу принципи розмежування, запропонованого видатним німецьким соціологом Максом Вебером формальної та матеріальної раціональності, яке полягало у тому, що засоби і мета співвідносяться не тільки з огляду на користь, а й з позиції відповідності вищих цінностей людського існування як самій меті діяльності, так і застосуванню для її досягнення засобам, то у правовій сфері це розходження можна фіксувати так: і право, і правова норма стали розглядатися як мета сама по собі, безвідносно до того, заради чого вони існують (чи для досягнення справедливого порядку). Німецький учений К. Зейфарт, автор монграфії “Суспільна раціоналізація та розвиток інтелектуальних верств пише”: “Специфічно юридична, тобто формально раціональна якість права, зобов’язана своєю просвітницькою місією саме професіоналам юристам, дуже скоро почала домінувати над змістовними (матеріальними) елементами правової діяльності. Як наслідок власне творчий аспект діяльності юристів редукується і взагалі втрачає свою силу. Відбувається емпірично фіксоване перетворення юридичного процесу

на щось “аналогічне виробництву”, де все зводиться до формально-логічного підведення індивідуального під загальне” [10, с. 156]. Тобто формально-раціональний початок зобов’язаний своїм походженням, якщо бути точнішим, не стільки творчості, скільки самій сутності права, в якому “здоровий формалізм”, покликаний як засіб забезпечити справедливість, незважаючи на осіб”, обернулося і зайняло місце мети – досягнення цієї справедливості”. Б. Рассел називає такий феномен “переродженням формальності права” [10, с. 162].

Показовий приклад такого формалізму продемонстровано у сімейному праві. Навіть таке глибоке і “нерозумне” почуття як любов, що лежить в основі нормального шлюбу, зазнало раціоналізації: був сконструйований шлюбний договір (ч. 3 ст. 93 Сімейного кодексу).

Стрімке зростання нових технологій призвело до величезного збільшення масиву нормативних актів, половина з яких з’явилася у багатьох правових системах світу менш ніж за тридцять останніх років. Безперечно, для їх застосування потрібна все більша і більша кількість юристів. Ця професія стала не лише престижною, а й масово затребуваною – з усіма неоднозначними, однак далекосяжними наслідками: низьким рівнем знань, прагненням збагачення і моральною деградацією, втратою колись традиційно успадкованої у династіях правників доброчесності. У сучасному середовищі значної частини юристів-практиків побутує нове поняття – “джунглі законів”, через непрохідні хащі яких важко дилетантам знаходити ефективні засоби вирішення, наприклад, колізій у законодавстві. Старанному суб’єкту праворозуміння другого рівня теоретики права з-поміж багатьох пропонують і такий вихід із можливої практичної ситуації: “Подолання колізій можливе під час тлумачення норм права. Зокрема інтерпретатор може подолати колізію за допомогою системного способу правотлумачення, за якого досліджуються системні зв’язки правових норм” [2, с. 404]. Безперечно, варто ще раз наголосити, що на підвищення професійного рівня юриста-практика значно впливає вміння не лише використовувати набуті знання, поповнювати їх постійно й наполегливо, але й вивчати досвід колег, ділитися з ними своїми напрацюваннями.

Протягом останніх років у вишах, де навчають майбутніх юристів, поширюється захоплення спеціалізацією, що, як уже засвідчено численними фактами, призвело до дегуманізації багатьох галузевих наук. Вузкий фахівець-правозастосовник, як вважає І. Яцків, що досліджував європейський і вітчизняний досвід забезпечення ефективності нормативно-правових актів органів публічного управління, не здатний належно зрозуміти цілі правової політики держави, визначити значення та місце в ній тієї чи іншої галузі, реагування на неї, в якій він вважається спеціалістом, з’ясувати для себе сутність та призначення здійснюваних правових реформ. Вже навіть не йдеться про те, що такий фахівець (наприклад, цивіліст чи криміналіст) поставить собі завдання у конкретній ситуації осмислити філософське обґрунтування правом [11, с. 26].

Безперечно, вузькопрофільному юристу-практику надто важко своєчасно й адекватно професійно реагувати на стрімкість змін у житті сучасного суспільства, де відбувається все більша його індивідуалізація та глобалізація. А це відображається в радикальних змінах правової реальності, впливає на весь правовий інструментарій та професійну підготовку юристів.

Саме таке пояснення дилеми: чим більше розвивається право, тим менше стає істинного права. Це – новий парадокс сучасності. Про нього говорили і продовжують говорити аксіологи й антропологи. Вагомою була думка німецького філософа одного із найвидатніших гуманістів ХХ ст. Альберта Швейцера, який “захоплювався давніми культурними і духовними традиціями, визначав давньоіндійську культуру через “велике зречення життя”, а західноєвропейську – через “велике благовіння перед життям”. Він стверджував, що юристи не уявляють собі живого і безпосереднього поняття права, а задовольняються суто технічним терміном. Дослідник філософської спадщини німецького мислителя український культуролог О. Матюхін на підтвердження цієї думки цитує його: “Настав час невтішного вихолощення та деморалізації правосвідомості. Ми живемо у період відсутності права. Парламенти фабрикують закони, що суперечать праву.

Держави поводяться зі своїми підданими, анітрохи не дбаючи про збереження у володарів хоч якогось відчуття права” [12, с. 12–13].

Отже, маємо підстави вважати, що найчастіше серед юристів-практиків найбільше поширений юридичний позитивізм, або нормативне праворозуміння, яке спрямоване на послідовне втілення уявлення про право як про “наказ суверена” та принцип законності “закон суворий, але це – закон”. Можна подати як позитивні приклади дотримання цього принципу, так і негативні. В українській правовій традиції принцип людинолюбства домінував над принципом законності. Багато вчених відзначають “гальмування” реформ правової системи через статичність професійного розуміння права. Як зазначають українські правознавці, коли справа дійшла до реалізації нових ідей правового розвитку, виявилось, що прихильників ідей реформування вітчизняної юстиції серед юристів не так багато. “Стало очевидним, що укорінені у професійному мисленні нашої спільноти уявлення про право перешкоджають глибокій проблематизації “соціалістичного правосуддя” і є основним гальмом реформ”. Річ не в тому, що люди заважають реформам, а в тому, що в нинішніх структурах професійної свідомості немає місця формам, що конституують сучасне правове мислення. Безперечно, за останні кілька років відбулася деяка модернізація юридичного словника: фрази на зразок “права людини”, “правова держава”, “судова влада” стали новою ідеологічною окрасою... не тільки старої практики, а й фактично незмінного право розуміння [13, с. 87–88].

Ту ж думку, але через одинадцять років підтримали й дещо конкретизували київські правознавці, які пишуть: “Гіркий досвід помилок перших кроків судової реформи, пов’язаних з ілюзією, що новий закон сам собою здатний перебудувати системи діяльності, що склалися, змусив реформаторів шукати нові шляхи і відповіді на питання про реальні механізми нововведень. Стало ясно, що ні зміна ідеології, ні освоєння нових навичок і процедур самі по собі ще не означають справжньої перебудови діяльності у сфері юстиції, оскільки на відміну від косметичної перебудови реформування стосується основ праворозуміння. Вони утворюють базову структуру юридичного професіоналізму, що відзначається неймовірною інерційністю і консерватизмом, а також провадить конститууючу реальну діяльність, яка “не звертає уваги” на нові ідеологічні “прикраси” та “законодавчі новели” [14, с. 145].

Визначивши мету дослідження актуального питання, здійснивши аналітичний огляд профільних наукових публікацій, доходимо висновку, що серед головних проблем юридичної освіти в умовах трансформації сучасної правової системи України слід виділити такі: невідповідність системи юридичної освіти реальним потребам суспільства і держави; велика кількість юридичних вишів і факультетів у нашій країні; дискусійність і невизначеність питання щодо змісту галузевого стандарту юридичної освіти; нагальна необхідність підвищення її якості; складні процеси інтернаціоналізації вищої юридичної освіти в європейській та світовій освітній просторі; зниження рівня правової культури і правової освіченості абітурієнтів; успадкування і деякою мірою консервування радянської системи теоретичної і практичної підготовки юристів, що полягає у спотвореній корпоративності професії юриста, орієнтації майбутніх фахівців на збереження та розвиток саме примусово-заборонних правових норм; існування, окрім “писаного”, ще й “телефонного”, права; відсутності реальної публічності у правових відносинах загалом та в захисті прав людини і громадянина зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козюбра М. І. Праворозуміння: плюралізм підходів та можливості їх поєднання. Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна. Зб. наук. статей. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. С. 187–211.
2. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук’янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с. [General theory of law]
3. Щербанюк О., Гріненко О. Правові доктрини як фундамент розвитку юридичної науки. *Право України*. 2015. № 9. С. 201–208.

4. Макачук В. С. Основи римського приватного права: навч. посібник. 2-ге вид., доп. К.: Атіка, 2003. 234 с.
5. Вовк В. М. Бівалентність римської правової дійсності: монографія. Полтава: “Полтавський літератор”, 2011. 248 с.
6. Толкач А. М. “Золота п’ятірка” римських юристів та їх вклад у розвиток юриспруденції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 29–35.
7. Гусарев С. Д. Юридична професія в контексті правової спадщини Риму. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 1. С. 21–29.
8. Патеї-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права: навч. посібник. К.: Ліра-К, 2010. 396 с.
9. Надольний І.Ф. Філософія: курс лекцій. К.: Вікар, 2000. 276 с.
10. Рассел Б. Історія західної філософії / пер. з англ. К.: Основи, 1995. 759 с.
11. Яцків І. Я. Забезпечення ефективності нормативно-правових актів органів публічного управління: вітчизняний і європейський досвід. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2018. Вип. 2. С. 24–40.
12. Матюхін О. А. Життя як найвища цінність буття – провідна ідея філософії Альберта Швейцера. *Філософія. Культурологія*. 2015. № 2. С. 5–50.
13. Белов Д. М., Ленгер Я. І. Правова реформа: засоби та технологія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія “Право”, 2008. Вип. 11. С. 88–92.
14. Кучерявенко М., Смичок Є. Люстрація правосуддя: вчимося судити по-новому. *Юридичний журнал*. 2019. № 4/5. С. 144–147.

REFERENCES

1. Koziubra M. I. (2013). *Pravorozuminnia: pliuralizm pidkhodiv ta mozhyvosti yikh poiednannia*. [Legal understanding: pluralism of approaches and possibilities of their combination]. *Zahalnoteoretychne pravoznavstvo, verkhovenstvo prava ta Ukraina. Zb. nauk. statei*. K.: DUKH I LITERA. P. 187–211 [in Ukrainian].
2. *Zahalna teoriia prava: pidruchnyk* (2020). [General theory of law: textbook] / O. V. Petryshyn, D. V. Lukianov, S. I. Maksymov, V. S. Smorodynskiyi ta in.; za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo. 568 p. [in Ukrainian].
3. Shcherbaniuk O. & Hrinenko O. (2015). *Pravovi doktryny yak fundament rozvytku yurydychnoi nauky*. [Legal doctrines as a foundation for the development of legal science]. *Pravo Ukrainy*. No. 9. P. 201–208 [in Ukrainian].
4. Makarchuk V. S. (2003). *Osnovy rymskoho pryvatnoho prava: navch. posibnyk* [Basics of Roman private law: education manual]. 2-he vyd., dop. K.: Atika. 234 p. [in Ukrainian].
5. Vovk V. M. (2011). *Bivalentnist rymskoi pravovoi diisnosti: monohrafiia*. [Bivalence of Roman legal reality: monograph]. Poltava: “Poltavskiy literator”. 248 p. [in Ukrainian].
6. Tolkach A. M. (2018). *“Zolota piatirka” rymskykh yurystiv ta yikh vklad u rozvytok yurysprudentsii*. [The “Golden Five” of Roman lawyers and their contribution to the development of jurisprudence]. *Porivnialno-analitychne pravo*. No. 4. P. 29–35 [in Ukrainian].
7. Husariev S. D. (2006). *Yurydychna profesiia v konteksti pravovoi spadshchyny Rymu*. [The legal profession in the context of the legal heritage of Rome]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. No. 1. P. 21–29 [in Ukrainian].
8. Patei-Bratasiuk M. (2010). *Antropotsentrychna teoriia prava: navch. posibnyk*. [Anthropocentric theory of law]. K.: Lira-K. 396 p. [in Ukrainian].
9. Nadolnyi I. F. (2000). *Filosofii: kurs lektzii*. [Philosophy: a course of lectures]. K.: Vikar. 276 p. [in Ukrainian].
10. Rassel B. (1995). *Istoriia zakhidnoi filosofii* / per. z anhl. [History of Western philosophy / trans. from English]. K.: Osnovy. 759 p. [in Ukrainian].
11. Iatskiv I. Ia. (2018). *Zabezpechennia efektyvnosti normatyvno-pravovykh aktiv orhaniv publicznego upravlinnia: vitchyzniani i yevropeyskyi dosvid*. [Ensuring the effectiveness of regulatory acts of public administration bodies: domestic and European experience]. *Zbirnyk naukovykh prats NADU*. Vol. 2. P. 24–40 [in Ukrainian].
12. Matiukhin O. A. (2015). *Zhyttia yak naivyshcha tsinnist buttia – providna ideia filosofii Alberta Shveitsera*. [Life as the highest value of being is the leading idea of Albert Schweitzer’s philosophy]. *Filosofii. Kulturolohiia*. No. 2. P. 5–50 [in Ukrainian].

13. Belov D. M. & Lenher Ya. I. (2008). *Pravova reforma: zasoby ta tekhnolohiia*. [Legal reform: means and technology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii "Pravo"*. Vol. 11. P. 88–92 [in Ukrainian].

14. Kucheriavenko M. & Smychok Ye. (2019). *Liustratsiia pravosuddia: vchymosia sudyty po-novomu*. [Lustration of justice: learning to judge in a new way]. *Yurydychnyi zhurnal*. No. 4/5. P. 144–147 [in Ukrainian].

Дата надходження: 13.04.2023 р.

Mykhailo Kelman

Lviv Polytechnic National University,
professor of the Department of Theory of Law and Constitutionalism,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
doctor of legal sciences, professor
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-4626>
mykhailo.s.kelman@lpnu.ua

FEATURES OF PROFESSIONAL LEGAL UNDERSTANDING

Abstract. The relevance of the mentioned issues lies in the analysis of the approaches to the interpretation of legal understanding as a key category of jurisprudence available in the legal doctrine. The nature of professional legal understanding as its separate level (type) is revealed. The peculiarities of the professional legal understanding of practicing lawyers in various legal families of today are outlined. It was determined that the dynamics of changes in the life of modern society, its increasing individualization and globalization are reflected in the radical transformation of legal reality, affect the entire legal toolkit and professional training of lawyers. In the context of such changes, the issue of professional legal understanding as a praxeological basis of practical legal activity acquires a new vision.

The problem of professional legal understanding is extremely important and complex, as it is not reduced to simple knowledge of national and international law and the use of this knowledge in the process of solving specific legal cases. Legal activity requires a combination of abstract and concrete, highlighting the legal aspect of any problem under consideration, generalization and classification of various legally significant phenomena, events and facts. It was concluded that the semantic characteristics of law and the profession of a lawyer are always connected with the possibilities of preventing the occurrence of conflict situations, and in the event of conflicts, achieving their optimal resolution. Just as the purpose of law from its inception in ancient society to the present day is to ensure the integrity of human existence from the clan or tribe in ancient society to the family and the state in modern life. If the scientific-theoretical understanding of law involves the achievement of systematization, orderliness, and certainty of legal norms, then professional understanding of law focuses on its individualized forms, which involve the active, creative influence of legal practitioners, etc.

The formation, functioning and development of professional legal understanding are significantly influenced not only, or even sometimes not so rational, as irrational moments (aspects) inherent in the individual creativity of subjects of practical legal activity. Within the understanding of the essence of law is the primary source of the problem of legal science as a whole. Throughout the centuries-old history of the genesis of law, scientific interest in it does not fade away, but, on the contrary, is constantly growing.

Key words: law; legal understanding; professional legal understanding; lawyer – practitioner; legal activity.